

Nr 39.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående dispositionen av överskottsmedel i vissa clearingkassor; given Stockholms slott den 23 januari 1953.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF.

John Ericsson.

Propositionens huvudsakliga innehåll.

I propositionen framlägges förslag rörande dispositionen av överskottsmedel i ett antal clearingkassor, som inrättats för prisutjämning inom vissa branschområden under krigs- och efterkrigsåren och vilkas verksamhet nu upphört. Av nämnda medel, sammanlagt ca 7,6 milj. kronor, härrör omkring 6,3 milj. kronor från den s. k. krigsriskkassan — som inrättats för att bereda visst försäkringsskydd vid import av stenkol, koks och kolbriketter — och återstoden, ca 1,3 milj. kronor, från sex clearingkassor för prisutjämning beträffande olika varuslag. I propositionen föreslås, att av ifrågavarande medel 5,5 milj. kronor användes för inrättande av en fond för försöksverksamhet och forskning på bränsleområdet och 1,2 milj. kronor för bildande av en fond för teknisk forskning. Resten av medlen, 0,9 milj. kronor, föreslås skola tillföras handels- och sjöfartsfonden att användas bl. a. för forskning samt försöks- och upplysningsverksamhet av betydelse för konsumenterna.

Utdrag av protokollet över handelsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 23 januari 1953.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, LINGMAN, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anmäler chefen för handelsdepartementet, statsrådet Ericsson, fråga om *dispositionen av överskottsmedel i vissa clearingkassor* samt anför därvid följande.

Inledning.

Under krigs- och efterkrigsåren har dels tvångsvis, dels genom överenskommelser med enskilda företagarsammanslutningar inrättats ett antal clearingkassor för prisclearing beträffande olika slag av varor. Det må här erinras om att riksdagen i propositionerna nr 191/1941 och 228/1942 erhöll redogörelse för de clearingåtgärder, som vidtagits för utjämning av marknadspriserna å vissa förnödenheter, samt att riksdagen med bifall till vad i propositionerna föreslagits medgav att Kungl. Maj:t även i fortsättningen vidtog åtgärder i nämnda syfte. Inom några clearingkassor pågår ännu verksamheten. Flertalet har dock avvecklats. I vissa fall har verksamheten upphört men avveckling ännu icke skett.

Den 29 mars 1946 uppdrog Kungl. Maj:t åt statens priskontrollnämnd att efter samråd med övriga krisorgan, vid vilka clearingkassor fanns inrättade, överväga och till Kungl. Maj:t inkomma med förslag rörande allmänna riktlinjer för dispositionen av de överskott, som de särskilda clearingkassorna efter clearingförfarandets upphörande kunde förete utöver till förfogande ställt förlagskapital. I skrivelse den 15 juni 1946 har priskontrollnämnden inkommit med utredning och förslag i ämnet. Förslaget innebar i huvudsak, att clearingkassornas överskott skulle överföras till särskilda, vid de olika centrala krisorganen inrättade fonder, vilkas medel skulle i första hand användas till åtgärder i prisutjämnande syfte inom vederbörande krisorgans verksamhetsområde.

I de likalydande motionerna I: 290 och II: 347 till 1951 års riksdag hemställdes, att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t,

med beaktande av vad i motionerna anförts, måtte företaga en utredning rörande dels tidpunkten för avveckling av s. k. clearingkassor och därmed jämförliga inrättningar, dels äganderättsförhållandena beträffande behållningen i clearingkassor, vilkas verksamhet upphört, dels sättet för överförande till delägare i dessa kassor av deras andel av desamma samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

I utlåtande (nr 10) över motionerna anförde bankoutskottet bl. a. följande. I de yttranden över motionerna, som utskottet låtit infordra från statens jordbruksnämnd, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens handels- och industrikommission, statens bränslekommission samt statens priskontrollnämnd — vilka yttranden återgivits i utlåtandet — hade redogörelser lämnats för de av respektive myndigheter onhänderhavda clearingkassorna. Utskottet hade dessutom inhämtat vissa upplysningar rörande de överskottsmedel, som inestod för statens krigsförsäkringsnämnds räkning. Det införskaffade utredningsmaterialet hade givit en överblick i huvuddrag rörande de olika clearingkassorna och en belysning av de spörsmål, som uppkom i samband med dessa kassors verksamhet. Av de hörda myndigheterna hade priskontrollnämnden tillstyrkt den av motionärerna föreslagna utredningen. Jordbruksnämnden hade uttalat, att något behov av utredning av det slag motionärerna åsyftat icke förelåg beträffande till nämndens verksamhetsområde hörande clearingkassor. Av den av utskottet inhämtade utredningen framgick bl. a., att frågan om dispositionen av förefintliga överskottsmedel i allmänhet icke slutgiltigt lösts. Av särskild betydelse med hänsyn till storleken av det uppkomna överskottet var frågan om den definitiva regleringen av krigsförsäkringsnämndens medel. Jämväl andra frågor torde i vissa fall stå öppna och vara i behov av närmare övervägande. Genom den i ärendet förebragta utredningen hade utskottet därför kommit till den uppfattningen att anledning syntes föreligga att från en gemensam utgångspunkt bedöma ifrågavarande spörsmål. Utskottet underströk angelägenheten av att en slutlig reglering av de med clearingkassornas och därmed jämförliga inrättningars verksamhet sammanhängande frågorna kom till stånd samt förutsatte därför, att Kungl. Maj:t tog ifrågavarande ärende under övervägande och i anslutning därtill förelade riksdagen de förslag, vartill dessa överväganden kunde föranleda. I utskottsutlåtandet hemställdes, att riksdagen, i anledning av motionerna, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anförde. I skrivelse den 9 maj 1951 (nr 171) anmälde riksdagen, att riksdagen fattat beslut i överensstämmelse med vad utskottet i utlåtandet hemställt.

Jag hemställde sedermera den 30 november 1951, att Kungl. Maj:t måtte bemyndiga chefen för handelsdepartementet att tillkalla en utredningsman med uppdrag att utreda frågan om den slutliga dispositionen av överskottsmedlen i vissa clearingkassor. Därvid åberopade jag bl. a., att priskontrollnämndens år 1946 avgivna förslag fick anses inaktuellt. Utredningsmannen borde avgiva förslag beträffande dispositionen av överskottsmedlen i sådana clearingkassor, vilkas verksamhet upphört, med undantag dock för

de till statens jordbruksnämnds verksamhetsområde hörande kassorna — här syntes nämligen, med hänsyn till vad jordbruksnämnden anfört i sitt till bankoutskottet avgivna yttrande, någon särskild undersökning ej erforderlig. Jag framhöll vidare, att bedömningen av dispositionsfrågan kunde ställa sig olika beträffande å ena sidan sådana kassor, som inrättats genom överenskommelser med enskilda företagens sammanslutningar, och å andra sidan tvångsvis anordnade kassor. Med hänsyn till att uppkomna underskott i sistnämnda slag av kassor vid olika tillfällen täckts med av riksdagen för ändamålet anvisade medel, torde det finnas anledning överväga, om icke överskott i andra dylika kassor åtminstone i viss utsträckning borde indragas till statsverket. Dessutom borde uppmärksamhet ägnas frågan, i vad mån överskottsmedlen — särskilt vad gällde de på frivillighetens väg anordnade kassorna — horde anlitas som stöd åt forskning vid institutioner av olika slag eller till andra därmed jämförliga ändamål till fromma för det område av näringslivet från vilket medlen ifråga härrörde. Däremot ansåg jag mig, bl. a. av rent praktiska skäl, icke böra räkna med, att återbetalning till de ursprungliga inbetalarna skulle ifrågakomma annat än möjligen i undantagsfall. Utredningen borde ske i samråd med vederbörande krisorgan samt efter hörande i erforderlig omfattning av berörda organisationer.

Sedan Kungl. Maj:t lämnat det begärda bemyndigandet tillkallade jag den 6 december 1951 direktören Bengt Petri att med biträde av byråchefen Gösta Wiedesheim-Paul verkställa ifrågavarande utredning. I en med skrivelse den 28 juni 1952 överlämnad promemoria har utredningsmannen framlagt förslag i ämnet.

Över utredningens promemoria har efter remiss utlåtanden avgivits av statskontoret, kommerskollegium, statens bränslekommission, statens pris-kontrollnämnd, statens handels- och industrikommission, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens tekniska forskningsråd samt bränsleutredningen 1951. Kommerskollegium har överlämnat införskaffade yttranden från Sveriges industriförbund samt Stockholms handelskammare, handelskammaren i Göteborg och Skånes handelskammare.

I detta sammanhang bör nämnas, att förslag rörande dispositionen av överskottsmedel från statens krigsförsäkringsnämnds verksamhet framlades i propositionen nr 145/1952. Förslaget har bifallits av riksdagen (statsutsk. utl. nr 212/1952, r. skr. nr 423/1952).

Förslag rörande dispositionen av överskottsmedel i vissa clearingkassor.

Utredningen om den slutliga dispositionen av överskottsmedlen i vissa clearingkassor redogör inledningsvis för clearingväsendets uppkomst och utveckling. Av redogörelsen framgår i huvudsak följande.

Redan på ett tidigt skede av andra världskriget befanns det i vårt land nödvändigt att söka dämpa verkan av importprisstegringarna på vissa vik-

tiga varuområden. För detta ändamål tillämpades i vissa fall ett prisutjämningsförfarande, som i princip innebar, att för vederbörande varuslag ett avräkningspris fastställdes att gälla under en tid framåt. I den mån importkostnaderna avvek från detta avräkningspris skedde en utjämning på så sätt att den, som kunnat införa varan till lägre pris än nämnda pris, ålades att till en clearingkassa inbetala skillnaden mellan det verkliga importpriset och det bestämda avräkningspriset, under det att den, som vid sin import åsamkats högre kostnader än avräkningspriset, erhöll täckning från clearingkassan för de överskjutande kostnaderna.

Till en början avsåg clearingen enbart aktuell import men sedermera visade det sig i vissa fall lämpligt att låta densamma omfatta även förråd, som fanns i landet vid clearingens inrättande, ävensom eventuellt förekommande inhemsk produktion. Undantagsvis anordnades även prisutjämning för svenska varor oberoende av om samma varuslag tillika var föremål för import. Hos statens handelskommission inrättades vidare clearingkassor, som ej avsåg bestämda varor utan vissa länder, med vilka kompensationsaffärer bedrevs. Clearingen bestod i att vid export till visst land erlades prisutjämningsbidrag, som användes för att nedbringa priserna på sådana från samma land importerade varor, vilkas priser avsevärt översteg den svenska prisnivån. Överskotten i sistnämnda clearingkassor, tillhoppa 5,3 milj. kronor, har efter förslag av utredningen rörande vissa organisationsfrågor inom utrikeshandeln jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 24 september 1948 tillförts handels- och sjöfartsfonden för att användas till åtgärder ägnade att främja varuutbytet med utlandet.

Clearingverksamheten kan indelas i tvångsclearing och frivillig clearing. Förutsättning för att en clearing kunnat genomföras tvångsvis har varit antingen att varan varit under beslag eller föremål för importreglering eller eljest underkastad sådan reglering, att vederbörande myndighet kunnat till densamma knyta särskilda villkor om skyldighet för näringsutövaren att underkasta sig clearingförfarandet. Frivillig clearing har kommit till stånd efter avtal mellan vederbörande krisorgan och enskilda intressenter eller sammanslutningar av dylika.

Utredningens förslag avser behållningen i följande kassor, nämligen den s. k. krigsriskkassan, clearingkassan för smörjmedel, clearingkassan för raka, gjutna tryckrör, Svenska garveriidkarnas råvaru- och importförenings clearingkassa för hudar, Svenska bomullsfabrikantföreningens clearingkassa för bomull och cellull, Svenska råvaru- och importförenings för kemikalier clearingkassa samt Svenska järn- och balkgrossisters förenings clearingkassa för handelsjärn. Beträffande de olika kassorna anför utredningen bl. a. följande.

Krigsriskkassan — som icke är en clearingkassa i egentlig mening men dock i detta sammanhang ansetts böra behandlas som en sådan — inrättades enligt ett mellan statens bränslekommission och Svenska kolimportörers förening 1939 u. p. a. den 15 oktober 1940 ingånget avtal. Genom krigsriskkassan skulle, på sätt i avtalet stadgas, sådan skada regleras, varav för-

eningens medlemmar till följd av krig eller därmed sammanhängande förhållanden drabbats vid utövandet av sin näring såsom importörer av stenkolkoks eller kolbriketter, oaktat de på sedvanligt sätt genom försäkring sökt skydda sig mot förlustrisk. Kassan skulle enligt avtalet tillföras medel genom avgifter från föreningsmedlemmarna. Dessa avgifter, som beräknades efter visst av kommissionen bestämt belopp per importerat ton, inräknades i utförsäljningspriserna på respektive varor. Det förutsattes, att avgiften skulle utgå så länge kommissionen fann erforderligt med hänsyn till kassans ändamål. Om avvecklingen av krigsriskkassan är i avtalet stadgat, att eventuellt föreliggande överskott skall inlevereras till statsverket. Sådan inleverans har ännu icke skett. Kassans behållning per den 30 juni 1952 beräknades uppgå till 6 321 079 kronor 17 öre.

Clearingkassan för smörjmedel inrättades enligt Kungl. Maj:ts beslut den 17 april 1942 och började sin verksamhet den 1 maj samma år. Dess uppgift var att utjämna importpriserna beträffande sådana smörjmedel, som infördes till landet, samt att möjliggöra försäljning av inhemska tjärs smörjoljor till samma normalpris som fastställts för motsvarande mineraloljor. Vid prisregleringens upphörande skulle i clearingkassan befintliga medel utöver det belopp, som motsvarade vad kassan erhållit såsom förlagskapital, inlevereras till statsverket genom insättning å statsverkets checkräkning i riksbanken för statskontorets räkning att bokföras i enlighet med föreskrifter, som Kungl. Maj:t framdeles på förslag av statskontoret ville meddela.

Sedan Kungl. Maj:t genom beslut den 14 december 1945 förordnat att clearingförfarandet i fråga om smörjmedel skulle upphöra med utgången av år 1945, avgav statens industrikommission i skrivelse den 29 juli 1947 slutredovisning rörande clearingkassans verksamhet. Enligt redovisningen uppgår kassans överskott till 268 848 kronor 66 öre, vilket belopp kommissionen den 1 augusti 1947 insatte å statsverkets checkräkning för statskontorets räkning. Hos statskontoret är medlen upptagna under särskild diversemedelstitel.

I skrivelse till statens priskontrollnämnd den 24 april 1946 föreslog industrikommissionen, att överskottsmedlen skulle anslås till forskning beträffande framställning av smörjoljor ur tjära.

Clearingkassan för raka, gjutna tryckrör inrättades enligt Kungl. Maj:ts beslut den 22 september 1944. Clearingen skulle enligt beslutet omfatta dels tryckrör, som efter clearingens början tillverkades inom landet, dels ock vid clearingens genomförande hos importörer och grossister befintliga tryckrör, ävensom med vissa undantag tryckrör, som importerats eller importerades efter clearingens genomförande. Vid prisregleringens upphävande i clearingkassan befintliga medel utöver det belopp, som motsvarade vad kassan erhållit såsom förlagskapital, skulle inlevereras till statsverket genom insättning å statsverkets checkräkning i riksbanken för statskontorets räkning.

Kungl. Maj:t förordnade sedermera genom beslut den 1 mars 1946 att clearingförfarandet skulle upphöra den 4 i samma månad. En av statens in-

dustrikkommission den 10 april 1946 avgiven slutredovisning rörande kassan utvisade att denna lämnat ett överskott av 850 429 kronor 69 öre, som kvarstod å clearingkassans checkräkning. Sedan Kungl. Maj:t i anslutning till beslut av 1950 års riksdag (prop. nr 49, statsutsk. utl. nr 33, r. skr. nr 67) den 17 mars 1950 anbefallt statens handels- och industrikommission att av kvarstående medel i kassan till riksnämnden för ekonomisk förvarsberedskap utbetala det belopp, som erfordrades för täckande av förlust i samband med clearing å raka rör av smidbart järn m. m., har kommissionen till nämnden utanordnat 562 249 kronor. Återstoden av kassans överskott, 288 180 kronor 69 öre, har den 30 juni 1950 inlevererats till statskontoret och bokförts under Diverse inkomster.

Svenska garveriidkarnas råvaru- och importförenings clearingkassa för hudar inrättades genom avtal den 10 januari 1945 mellan statens priskontrollnämnd och föreningen för utjämning av priserna på vissa importerade oberoende hudar och skinn. Enligt avtalet skulle clearingförfarandet upphöra tre månader efter å någondera sidan skedd uppsägning, dock senast vid den tidpunkt då den allmänna statliga regleringen av priserna på ifrågakomna varor upphävdes. Därest överskott kvarstod i kassan vid clearingens upphörande, skulle överskottsmedlen inbetalas till statsverket genom insättning å statsverkets checkräkning i riksbanken för statskontorets räkning.

Kassan har avvecklats under budgetåret 1948/49. Av befintligt överskott har 170 878 kronor 28 öre tagits i anspråk för subventionering av importerade hudar, medan återstoden, 1 805 kronor 68 öre, jämte vissa efter kassans avstämning influtna äldre reklamationsersättningar, uppgående till 2 586 kronor 16 öre, inlevererats till statskontoret. Överskottet, som sålunda utgör 4 391 kronor 84 öre, har bokförts under Diverse inkomster.

Svenska bomullsfabrikantföreningens clearingkassa för bomull och cellull inrättades den 1 juni 1941 och utgjorde en förutsättning för den prisöverenskommelse beträffande bomullsvaror, som då träffades mellan statens priskontrollnämnd och föreningen. Enligt ny överenskommelse den 9 december 1942 utvidgades kassan till en allmän prisutjämningskassa för bomullsvaror. Nu gällande bestämmelser återfinns i en överenskommelse den 5 maj 1943 mellan nämnden och föreningen. Överenskommelsen innehåller samma bestämmelser angående överskottsmedel som avtalet beträffande clearingkassan för hudar, dock med tillägg att insättning å statsverkets checkräkning skall ske, därest icke annan av Kungl. Maj:t godkänd överenskommelse träffas mellan nämnden och föreningen. Clearingverksamheten upphörde i januari 1948. Kassan, som förvaltas av föreningen, beräknades per den 30 juni 1952 redovisa en behållning av 472 812 kronor 55 öre. Någon uppgörelse om kassans avveckling har ej träffats mellan föreningen och nämnden.

Svenska råvaru- och importföreningens för kemikalier clearingkassa inrättades den 28 juli 1942 för att möjliggöra en utjämning av priserna på vissa kaseinpartier. De närmare bestämmelserna återfinns i en överenskommelse mellan statens priskontrollnämnd och föreningen den 7 maj 1943,

som angående överskottsmedel innehåller samma bestämmelser som avtalet beträffande clearingkassan för hudar. Kassans verksamhet upphörde med utgången av budgetåret 1948/49, varvid en behållning å 106 295 kronor 49 öre redovisades till priskontrollnämnden. Beloppet insattes av nämnden på särskild checkräkning i riksbanken, där det alltjämt inestår.

Svenska järn- och balkgrossisters förenings clearingkassa för handelsjärn inrättades den 1 april 1943 för att åstadkomma en utjämning av lagerpriserna på svenskt och utländskt handelsjärn inom grosshandeln. Bestämmelser angående kassan, som förvaltas av föreningen, föreligger i en överenskommelse mellan statens priskontrollnämnd och föreningen den 1 juni 1943, vilken i vad avser överskottsmedel innehåller samma bestämmelser som avtalet beträffande clearingkassan för hudar. Genom en tilläggsöverenskommelse den 7 april 1945 inställdes clearingverksamheten tills vidare och har sedan ej återupptagits. Behållningen beräknades per den 30 juni 1952 uppgå till 128 016 kronor 55 öre.

Vad beträffar frågan om äganderätten till clearingkassornas överskottsmedel anför utredningen, att såsom rättsinnehavare kan teoretiskt ifrågakomma de inbetalande företagarna, konsumenterna och staten. I de här aktuella kassorna har mellan 90 och 100 procent av clearinginbetalningarna blivit inkalkylerade i priserna till återförsäljare och konsumenter. När överskott uppkommit, har detta sålunda i allmänhet inneburit, att konsumenterna fått betala ett något för högt pris, under det att säljarna icke lidit något men av den för höga avgiftssättningen. I stort sett är det därför konsumenterna och icke de i clearingens deltagande företagarna, som åsamkats en extra utgift. Utredningen finner dock icke självklart, att konsumenterna äger en rätt till återbäring. Då anspråk på direkt återbäring till konsumenterna ej framställts och en sådan av praktiska skäl måste anses utesluten, anser utredningen spørsmålet härom icke påkalla en definitiv lösning.

I undantagsfall kan clearingkostnaden möjligen sägas ha fått bestridas av de inbetalande företagarna. Utredningen fäster uppmärksamheten särskilt vid de fall, då lager inbegripits i ett clearingförfarande. Därvid kan lagerinnehavaren ha hindrats att med eljest uppkommande vinst nedskrivna lagret till prisnivån före clearingens genomförande och sålunda fått vidkännas en prisfallsförlust, då clearingens upphört. Utredningen anser dock mycket tveksamt om i de aktuella fallen ifrågavarande företagare, därest de verkligen åsamkats sådana förluster, kan göra gällande någon rätt till överskottsmedlen. Sannolikt skulle det visa sig ogörligt att nu ingå på en bedömning av enskilda ersättningsanspråk. Några anordningar i syfte att i efterhand möjliggöra utbetalning av eventuella ersättningar har i förevarande fall icke vidtagits. — Emellertid kommer, såvitt utredningen genom förfrågningar och eljest kunnat utröna, några ersättningsanspråk från lagerinnehavarens sida icke i detta sammanhang att göras gällande, varför ytterligare rättslig analys av frågan om sådana anspråk icke erfordras.

Vidare beröres frågan, huruvida det kan ha förekommit, att företagare

lidit ekonomisk skada genom clearingförfarande annorledes än genom att lager inbegripits i ett dylikt. Härom anföres, att detta teoretiskt väl icke kan uteslutas men att det torde vara utomordentligt svårt att konstatera. Utredningen finner spørgsmålet sakna praktisk betydelse, då ingen enskild företagare torde kunna styrka omfattningen av en eventuell förlust, beroende bl. a. på att man har att röra sig med rena antaganden beträffande de priskörhållanden, som skulle ha rätt om clearingen ej genomförts. I detta sammanhang erinras om att en sträng priskontroll varit i kraft under den tid, varom fråga är.

Av vad sålunda anförts drar utredningen den slutsatsen att — om frågan betraktas som ett praktiskt problem — det knappast kan föreligga något hinder för staten att förfoga över överskottsmedlen, även om statens rätt i varje fall till de på frivillig väg tillkomna kassorna i och för sig kan ifrågasättas.

Utredningen övergår härefter till spørgsmålet rörande de användningssätt, som kan komma i fråga vid dispositionen av clearingkassornas överskottsmedel. Mot bakgrunden av den verkställda bedömningen beträffande äganderätten till medlen framstår det för utredningen som ett första alternativ att indraga samtliga belopp till statsverket. Visst stöd härför finner utredningen däri, att staten i fråga om andra clearingkassor än de behandlade måst tråda emellan för att täcka uppkomna underskott.

Det förhållandet att staten kan anses äga rätt att förfoga över ifrågavarande medel får emellertid enligt utredningen icke undanskymma det faktum att medlen har en speciell karaktär. Sålunda härrör medlen från vissa mer eller mindre klart avgränsade branscher. Att överskott uppkommit innebär i stort sett att konsumenterna i respektive branscher fått betala ett något för högt pris under den tid clearingen varat. Dessutom kan möjligen enskilda företagare ha åsamkats förlust genom clearingen. Dessa omständigheter talar enligt utredningens uppfattning för att medlen används för något ändamål, som åtminstone indirekt kan sägas tjäna ifrågavarande konsumenters och företagares intressen. Därjämte framhåller utredningen, att avsikten med clearingen ju icke varit att skaffa staten inkomster, varför det förefaller rimligt att — då sådana ändock uppkommit — överväga om icke överskottsmedlen bör anslås till speciella ändamål under beaktande av deras ursprung.

Utredningen har för sin del kommit till den uppfattningen, att ifrågavarande överskottsmedel lämpligen bör anslås till teknisk forsknings- och försöksverksamhet inom de branschområden, varifrån medlen härrör. Medelsbehovet för teknisk forsknings- och försöksverksamhet är enligt utredningen avsevärt större än de belopp som anslås därtill från statligt och enskilt håll. Ett extra tillskott av medel till dylik verksamhet skulle i nuvarande läge uppenbarligen vara till stor nytta. Vidare torde en dylik eller liknande användning av medlen kunna accepteras av alla berörda parter, staten, företagarna och konsumenterna. Särskilt har utredningen haft för

ögonen den bränsletekniska forskningen och försöksverksamheten, som är av stor betydelse för landets framtida bränsleförsörjning. Företagarna i de flesta branscher bedriver själva i större eller mindre utsträckning försöksverksamhet; med vissa undantag är så icke fallet inom bränslebranschen. Detta förhållande leder enligt utredningens mening till ökad förpliktelse för statsmakterna att tillse, att sådan försöksverksamhet kommer till stånd.

Med hänsyn till att clearingåtgärderna i flertalet fall föranletts av de extraordinära förhållandena under kriget anser utredningen naturligt att på frågan om överskottsmedlens användning även anlägga beredskapssynpunkter. Utredningen framhåller att, såvitt gäller den bränsletekniska försöks- och forskningsverksamheten, beredskapsintresset uppenbarligen helt sammanfaller med strävandena att även under mera normala förhållanden göra vårt land mera oberoende av importbränslen.

Beträffande den sålunda ifrågasatta användningen av överskottsmedlen har utredningen dels haft samråd med cheferna för vederbörande krisorgan, dels i viss utsträckning inhämtat yttranden från representanter för företagarna inom de olika branscherna. Krisorganscheferna har förklarat sig i stort sett icke ha något att erinra. De hörda branschrepresentanterna, vilkas yttranden i sammandrag återges i den av utredningen avgivna promemorian, har icke motsatt sig att medlen användes till forskning. I några fall har dock särskilda önskemål framförts. Sålunda har *Svenska bomullsfabrikantföreningen* förordat, att överskottsmedlen i clearingkassan för bomull och cellull överlämnas till stiftelsen Svensk textiltforskning att omhänderhavas som en fond för forskning på bomulls- och rayonområdet. *Färg- och fernissfabrikanternas förening* har hemställt, att överskottet i clearingkassan för kemikalier tillföres stiftelsen Svensk färg- och lackforskning för att användas såsom bidrag till stiftelsens kostnader för professuren i färg- och lackkemi vid tekniska högskolan i Stockholm. Från statens handels- och industrikommission har under hand meddelats, att intresse torde finnas bland deltagarna i sistnämnda kassa för stöd åt limforskningen vid Svenska träforskningsinstitutet. *Svenska järn- och balkgrossisters förening* har förklarat sig mera intresserad av ekonomisk än av teknisk forskning samt förordat, att överskottsmedlen i clearingkassan för handelsjärn disponeras exempelvis för stipendier vid handelshögskolorna eller såsom stöd åt Grosshandelns utredningsinstitut. Alternativt har föreningen förordat, att medlen anslås för något allmänt utrikeshandelsfrämjande ändamål. *Sveriges grossistförbund* har närmare utvecklat förslaget om stöd åt Grosshandelns utredningsinstitut och därvid särskilt framhållit behovet av distributionsekonomisk forskning. *Svenska värme- och sanitetstekniska föreningen* har anhållit att föreningens stiftelse för forskning måtte bli ihågkommen vid fördelningen av överskottsmedlen i clearingkassan för tryckrör.

I fråga om användningen av överskottsmedlen i krigsriskkassan har utredningen icke inhämtat något yttrande, eftersom denna kassa ej utgjort en clearingkassa i egentlig mening utan avser en krigsriskförsäkring, som bränslekonsumenterna av alla slag svarat för. Ej heller beträffande clearing-

kassan för hudar, vars överskott är helt obetydligt, har särskild undersökning ansetts påkallad.

På grundval av de överväganden, för vilka nyss redogjorts, samt de från olika branschrepresentanter inhämtade yttrandena framlägger utredningen följande förslag beträffande dispositionen av överskottsmedlen i de av utredningen behandlade kassorna.

Krigsriskkassans överskottsmedel, i runt tal 6,3 milj. kronor, disponeras för försöksverksamhet och forskning på bränsleområdet. Medlen överföres till en fond under statskontorets förvaltning. Såväl fondens kapital som räntan därpå förutsättes skola användas för det avsedda ändamålet. Närmare bestämmelser om dispositionen av de i fonden tillgängliga medlen meddelas av Kungl. Maj:t efter förslag i första hand av bränsleutredningen 1951, statens bränslekommission, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap och statens tekniska forskningsråd.

Överskottsmedlen i de övriga clearingkassorna, med undantag av clearingkassan för handelsjärn, disponeras för teknisk forskning. Medlen, sammanlagt omkring 1,2 milj. kronor, sammanslås till en fond, förslagsvis benämnd 1952 års forskningsfond, att förvaltas av statskontoret. Fondens medel, såväl kapital som ränta, ställes till tekniska forskningsrådets disposition för utdelande av bidrag efter samma grunder som gäller beträffande det å riksstaten uppförda anslaget till tekniskt-vetenskaplig forskning m. m. Beträffande medelsdispositionen bör särskilt föreskrivas, att bidrag företrädesvis skall utgå till teknisk forskning inom de branschområden, varifrån de härrör, och i proportion till de från respektive branscher inlutna beloppen. Tillika bör iakttagas, att bidragsgivningen för att beredskapssynpunkterna skall tillgodoses sker i samråd med riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap. Det förutsättes, att fondmedlen användes ej enbart till grundforskning utan även — med hänsynstagande till de speciella önskemål, som kan framkomma från branschekunigt håll — till forskning, som gränssar till praktisk försöksverksamhet.

Vad slutligen angår clearingkassan för handelsjärn föreslår utredningen med hänsyn till de önskemål, som framställts från branschens sida, att överskottet, ca 0,1 milj. kronor, tillföres de s. k. varuutbytesmedlen inom handels- och sjöfartsfonden för att användas till åtgärder, som är ägnade att främja varuutbytet med utlandet.

I detta sammanhang må nämnas, att till åtgärder för främjande av en rationell bränsleförsörjning för budgetåret 1952/53 anvisats ett reservationsanslag av 300 000 kronor (prop. nr 87/1952, statsutsk. utl. nr 132/1952, r. skr. nr 241/1952). *Bränsleutredningen 1951* (skr. 12/9 1952) har anhållit, att anslaget för nästa budgetår höjes till 1 000 000 kronor.

Yttranden.

I samtliga remissyttranden utom det, som avgivits av statskontoret, tillstyrkes i stort sett utredningens förslag. I vad förslaget avser användningen av krigsriskkassans överskottsmedel anser *statens bränslekommission* det samma utgöra en lämplig lösning; *bränsleutredningen 1951* uttalar, att den föreslagna anordningen synes kunna bli ett verksamt medel i strävan att åstadkomma en minskning av vårt lands beroende av bränsleimporten. *Statens tekniska forskningsråd* anför, att behovet av ytterligare medel för tekniskt-vetenskaplig forskning är betydande och att den föreslagna forskningsfonden kan bli till stor nytta.

I några remissyttranden framföres vissa erinringar eller önskemål. Sålunda anför *Skånes handelskammare*, att den frågan alltjämt står öppen, i vilken mån företagare, som verkställt inbetalningar till clearingkassa eller lidit förlust till följd av dylik kassas verksamhet, kan äga rättsligt grundade ersättningsanspråk med avseende å överskottsmedlen. *Bränslekommissionen* betonar vikten av att de för bränsleforskning avsedda medlen framförallt kommer den praktiska forskningen till godo och erinrar om de arbetsuppgifter som upptagits på bränsleutredningens program.

Beträffande överskottsmedlen i clearingkassan för handelsjärn förordar *tekniska forskningsrådet* och *Stockholms handelskammare*, att medlen användes för distributionsekonomisk forskning, såsom vederbörande branschorganisation alternativt föreslagit.

Handels- och industrikommissionen finner med hänsyn till clearingverksamhetens samband med krigsförhållandena skäligt, att överskottsmedlen åtminstone i huvudsak användes till sådan forskning, som kan sägas ha beredskapskaraktär. Kommissionen anför vidare vissa skäl, som enligt kommissionens mening talar för att överskottsmedlen i clearingkassan för raka, gjutna tryckrör i första hand användes för gjuteriteknisk forskning. *Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* framhåller, att medlen bör få användas för forsknings- och försöksverksamhet icke endast i fråga om varor, som berörts av clearingens, utan även för annan forskning inom respektive branschområde. Till det av *priskontrollnämnden* avgivna utlåtandet har fogats ett särskilt yttrande av *ledamoten Lind*, som ansett det böra övervägas att samla överskottsmedlen i en kulturell stödfond eller i en fond för stöd åt Hemmens forskningsinstitut och byrån Aktiv hushållning inom nämnden.

Statskontoret förklarar sig icke kunna biträda utredningens förslag. Det kan enligt ämbetsverkets mening icke anses tillfredsställande, att clearingkassornas verksamhet bedömes fristående från andra av krigstiden föranledda prisreglerande åtgärder. I yttrandet erinras bl. a. om att statsmedel tidigare fått tagas i anspråk för att täcka förluster, som förorsakats av dylika åtgärder. Statskontoret förordar därför att ifrågasvarande överskottsmedel indrages till statsverket.

Vidare uttalar statskontoret, att några mera vägande skäl icke anförts för det av utredningen föreslagna fonderingsförfarandet. Ämbetsverket framhåller angelägenheten ur administrativa synpunkter av att nya diversemedelsfonder tillskapas allenast i de fall, där andra utvägar för medlens tillgodogörande icke står till buds. En eventuell fondering av förevarande medel bör enligt statskontorets mening ske genom att medlen tillföres handels- och sjöfartsfonden.

Departementschefen.

Som ett led i prispolitiken efter det andra världskrigets utbrott har dels tvångsvis genom beslut av Kungl. Maj:t, dels på frivillig väg efter överenskommelser mellan staten och sammanslutningar inom näringslivet inrättats ett antal clearingkassor för prisutjämning beträffande olika varuslag. Till grund för clearingförfarandet har lagts i förväg bestämda avräkningspriser. Därest det verkliga anskaffningspriset för visst varuparti underskridit avräkningspriset har vederbörande företagare till clearingkassan erlagt en avgift, beräknad på grundval av prisskillnaden. I motsatt fall har den överskjutande anskaffningskostnaden blivit täckt av medel ur kassan.

En med clearingkassorna jämförlig inrättning är den s. k. krigsriskkassan, som tillkommit för att möjliggöra reglering av sådana av krigsförhållandena föranledda förluster inom importkolhandeln, som ej blivit täckta genom vanlig försäkring. Kassans medel har tillskjutits av importörerna i form av avgifter, beräknade efter visst av bränslekommissionen fastställt belopp per ton importerad vara. Avgifterna har inkalkylerats i de priser, som tillämpats vid återförsäljning.

Verksamheten inom vissa kassor främst tillhörande jordbruksnämndens verksamhetsområde pågår fortfarande. Flertalet clearingkassor har emellertid numera avvecklats. Det kassamässiga resultatet av clearingverksamheten varierar från fall till fall. Sålunda har vid verksamhetens upphörande några kassor visat underskott, andra överskott. Medel till täckning av de uppkomna underskotten har anvisats å riksstaten eller tagits ur överskott, som uppstått i clearingkassor eller i samband med annan prisreglerande verksamhet. Frågan om den slutliga dispositionen av överskottsmedlen aktualiserades av 1951 års riksdag. Härutinnan har förslag av särskild utredning nu framlagts beträffande krigsriskkassan och sex clearingkassor för olika varuslag. Överskottsmedlen i dessa kassor utgör sammanlagt ca 7,6 milj. kronor.

Av vad utredningen anført framgår, att övervägande delen av inbetalningarna till de olika kassorna inkalkylerats i varupriserna. Då överskott uppkommit, är det sålunda som regel i sista hand konsumenterna, som åsamkats en extra utgift. En återbäring av överskottsmedel direkt till konsumenterna är självfallet icke praktiskt genomförbar. I vissa fall kan det ha förekommit, att företagare lidit förlust till följd av kassornas verksam-

het. Utredningen anser det vara mycket ovisst, huruvida detta kan anses motivera rättsligt grundade anspråk på ersättning från kassorna. Några dylika krav har emellertid icke framställts och kommer, såvitt utredningen kunnat utröna, icke att framställas av de berörda företagarna. Utredningen har därför icke ansett nödvändigt att närmare ingå på frågan huruvida eventuella anspråk av detta slag kan göras gällande på rättslig väg. Utredningen har kommit till den uppfattningen, att om frågan betraktas som ett praktiskt problem hinder knappast föreligger för staten att förfoga över medlen. Någon invändning mot detta ställningstagande har icke förekommit vid remissbehandlingen av utredningens förslag. För egen del har jag icke heller någon erinran mot den ståndpunkt utredningen intagit. Jag vill i detta sammanhang påpeka att i avtal, respektive av Kungl. Maj:t meddelade bestämmelser rörande samtliga här berörda kassor bestämts att uppkommande överskott skall inbetalas till statsverket.

Vid sina överväganden av hur överskottsmedlen bör disponeras har utredningen fäst avseende vid överskottsmedlens speciella karaktär och med hänsyn härtill icke ansett att medlen bör indragas till statsverket för tillgodoseende av allmänna budgetändamål. Den omständigheten, att medlen härrör från vissa mer eller mindre klart avgränsade branscher och att deras uppkomst inneburit upppoffringar från konsumenternas och möjligen vissa företagens sida, talar enligt utredningens mening för att medlen disponeras för ändamål, som tjänar ifrågavarande konsumenters och företagens intressen. Vidare har utredningen understrukt, att avsikten med clearingverksamheten ju icke varit att skaffa staten inkomster. Utredningen har förordat, att medlen användes för teknisk forsknings- och försöksverksamhet inom de branscher, från vilka de härrör. Efter att ha samrått med cheferna för vederbörande krisorgan och vissa av de berörda branschorganisationerna har utredningen föreslagit, att krigsriskkassans medel, ca 6,3 milj. kronor, användes till försöksverksamhet och forskning på bränsleområdet, medlen i de övriga kassorna utom clearingkassan för handelsjärn, tillhopa omkring 1,2 milj. kronor, för teknisk forskning samt medlen i sistnämnda kassa, ca 0,1 milj. kronor, till åtgärder för att främja varuutbytet med utlandet. Vid remissbehandlingen har i stort sett enighet rått om att den föreslagna användningen är lämplig; statskontoret har dock ansett att medlen bör indragas till statsverket.

De principiella skäl utredningen anfört till stöd för sitt förslag förtjänar enligt min mening beaktande. Utredningens förslag överensstämmer till sitt syfte med vad som tidigare (jfr X ht 1949 s. 124) beslutats rörande dispositionen av överskottsmedel i vissa hos statens handelskommission inrättade clearingkassor. Jag anser mig därför i huvudsak böra tillstyrka utredningsförslaget. Emellertid synes icke den omständigheten att överskottsmedlen härrör från vissa branscher genomgående böra tillmätas avgörande betydelse. Vad angår krigsriskkassans medel förhåller det sig ju så, att de avgifter, genom vilka överskottet uppkommit, i sista hand bestritts av bränslekonsumenterna, som knappast kan sägas utgöra någon bestämt avgränsad samhällsgrupp. Med hänsyn härtill och då vidare överskottsmedlen i krigsrisk-

kassan uppgår till ett jämförelsevis betydande belopp, förefaller det motiverat att viss del av desamma undantages från den av utredningen föreslagna användningen och i stället disponeras för andra ändamål, så t. ex. forskningsuppgifter samt försöks- och upplysningsverksamhet rörande sådana frågor, som är av betydelse för de stora konsumentgrupperna i vårt land. Jag erinrar i detta sammanhang om att tekniska forskningsrådet och Stockholms handelskammare förordat, att överskottsmedlen i clearingkassan för handelsjärn användes för distributionsekonomisk forskning. Medlen i övriga clearingkassor torde som utredningen föreslagit böra användas till teknisk forskning.

I anslutning till vad sålunda anförts vill jag förordna, att av nu ifrågavarande överskottsmedel 5,5 milj. kronor disponeras för forsknings- och försöksverksamhet på bränsleområdet och 1,2 milj. kronor för teknisk forskning. Dessa medel synes, som utredningen föreslagit, lämpligen böra bilda två särskilda under statskontorets förvaltning stående fonder. Återstoden av medlen, i runt tal 0,9 milj. kronor, bör tillföras handels- och sjöfartsfonden. Jag förutsätter, att härav 400 000 kronor kan få användas för forskning samt försöks- och upplysningsverksamhet av betydelse för konsumenterna. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela närmare bestämmelser om medlens användning för olika ändamål. I fråga om dispositionen av de medel, som avsatts för bränsleforskning, bör bränsleutredningen inkomma med förslag.

Med hänsyn till det jämförelsevis betydande belopp, som föreslagits skola användas för forskning m. m. på bränsleområdet, torde något särskilt anslag till åtgärder för främjande av en rationell bränsleförsörjning icke behöva uppföras å riksstaten för nästa budgetår.

Under återopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att medgiva, att överskottsmedlen i vissa clearingkassor, tillhopa 7,6 milj. kronor, må användas på sätt jag i det föregående förordat.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Bengt Augustinsson.